

9. Національні рахунки України. – К.: Державна служба статистики України. – Стат. збірн.
10. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей в сільському господарстві у 2012 р. Стат. бюл. – К., 2013.
11. Бюджети сімей робітників, службовців, колгоспників і пенсіонерів. Стат. збірн. – К., 1991.
12. Statistical Abstract of the United States: 2012-2013, 131 st. Edition.
13. Agricultural statistics 2012, USDA, Washington 2012.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2013 р.

*

УДК 338.001.36: 631.1

В.М. ЯКУБІВ, доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри обліку і аудиту
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

Розвиток органічного землеробства в Україні: екологічний та соціоекономічний ефекти

Постановка проблеми. Органічне землеробство є одним із важливих пріоритетів розвитку сучасного сільського господарства України. Ведення екологічного землеробства є необхідністю, яка продиктована і зумовлена у загальносвітовому середовищі. Комплексна індустріалізація економіки, швидке нарощування економічних показників розвитку, обсягів виробництва у XX ст. породили багато проблем соціального й екологічного характеру у XXI ст. Тобто, досягнувши значних економічних результатів шляхом інтенсифікації та екстенсифікації виробництва,

людство стикнулося з більш глобальними проблемами: забрудненістю навколишнього середовища, масовим споживанням «еколого небезпечних» продуктів, вичерпанням природних ресурсів, масовою бідністю населення. Як наслідок – погіршення стану здоров'я людей і демографічних показників розвитку окремих країн, скорочення середньої тривалості життя населення.

Порівнюючи сутність та складність економічних і технологічних проблем минулого століття та соціальних й екологічних проблем нинішнього, очевидно, що сучасні проблеми є значно складнішими, мають глобальний, загрозливий характер і потребують швидкого розв'язання. Але знову ж таки, порівнюючи можливість пошуку шляхів розв'язання економічних та технологічних проблем із напрямками розв'язання глобальних екологічних і соціальних проблем, доходимо висновку, що якщо першу групу проблем людство навчилось успішно розв'язувати, то проблеми соціального, а особливо екологічного, характеру розв'язати дуже складно.

Тому на сучасному етапі питання розвитку органічного землеробства є надзвичайно актуальними й потребують науково-прикладних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці подібні проблеми

© В.М. Якубів, 2013

висвітлюють у своїх працях такі вчені, як: В. Артиш [1], О. Дудар [2], Т. Зайчук [3], В. Кисіль [4], Л. Сокол [5], Т. Стефановська [5], І. Шувар [6] та ін. Проте на сучасному етапі залишається ще багато нерозв'язаних проблем стосовно розвитку органічного землеробства в Україні.

Мета статті – дослідження тенденцій розвитку органічного землеробства в Україні й за кордоном, аналіз наявних передумов і проблем поширення такого процесу в Україні, обґрунтування напрямів розв'язання існуючих проблем щодо розвитку тут органічного землеробства.

Виклад основних результатів дослідження. Розвиток землеробства є складним організаційним механізмом, який потребує значних напрацювань на попередньому етапі запровадження. Насправді екологічне землеробство – це не просто відмова від використання мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин, – це ціла система норм і вимог, які повинні бути забезпечені при організації ведення сільськогосподарського виробництва продукції. Органічне виробництво й вирощена органічна продукція вважаються такими лише після одержання відповідного сертифіката якості продукції, за умови дотримання усіх вимог і норм органічного землекористування.

До основних вимог ведення екологічного виробництва належать:

- 1) органічне виробництво здійснюється лише на екологічно чистих землях;
- 2) вирощування сільськогосподарських культур здійснюється без використання синтетичних мінодобрив, генетично модифікованого насіння і садивного матеріалу, пестицидних технологій;
- 3) застосування широкозахватних важких дискових борін та широкозахватних культиваторів на глибину обробітку ґрунту 4–5 см;
- 4) вирощування сільськогосподарських культур, адаптованих до природно-кліматичних, ґрунтових умов;
- 5) захист посівів від хвороб і шкідників агротехнічними, мікробіологічними препаратами та профілактичними засобами [1, с. 37–41].

Аналогічно існує комплекс умов і вимог щодо ведення органічного тваринництва.

Тому однією з важливих передумов розвитку органічного землеробства в Україні є розробка системної нормативно-правової бази регулювання розвитку органічного рослинництва й тваринництва, умов сертифікації продукції та визнання її як екологічно чистої, а також формування й обґрунтування комплексної стратегії розвитку органічного землеробства. Без системної підготовчої роботи окремі заходи не матимуть очікуваного ефекту.

У цьому відношенні погоджуємося з академіком Р.І. Триньком, який обґрунтував алгоритм соціально-економічних зрушень у демократичному середовищі та в якому на перше місце вносить правопорядок. Даний алгоритм передбачає, що для одержання очікуваного соціоекономічного ефекту необхідними є такі послідовні етапи: правопорядок; модернізація економіки й розбудова демократії; економічне зростання; демократичне суспільство; інноваційне суспільство [7, с. 21–22].

Тому одним із найперших завдань у процесі розвитку екологічного землеробства є законодавче врегулювання цього процесу з детальним обґрунтуванням регулювальних, мотиваційних і контрольних функцій відповідних органів.

Аналіз тенденцій розвитку органічного землеробства в Україні доводить про наявність певних позитивних результатів. У таблиці наведено дані щодо динаміки зміни частки органічного землеробства в Україні та інших країнах, а також зміни кількості виробників органічної продукції. Тут представлено країни, які мають найвищі показники розвитку екологічного землеробства в Європі, а також сусідні країни нашої держави. Отже, найвищі показники частки органічного землеробства у сільськогосподарському виробництві у Швеції та Естонії, найнижчі – у Росії й Україні. Найбільша кількість виробників органічної продукції зосереджена в Італії та Польщі.

Дані таблиці й деякі інші розрахунки показують, що за останні три роки в Україні не зростає частка екологічного виробництва у сільському господарстві, але кількість виробників упродовж цих років збільшилася на 34 од.

Тенденції розвитку органічного землеробства в Україні та країнах Європи

Країна	Частка органічного землеробства у сільськогосподарському виробництві, %				Кількість виробників органічної продукції, од.			
	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Швеція	6,98	12,56	14,07	15,40	2951	4816	5508	5508
Естонія	7,21	10,49	12,45	14,75	1013	1277	1356	1431
Чехія	5,99	9,38	10,55	10,84	829	2689	3517	3904
Латвія	6,11	9,03	9,38	10,38	2873	4016	3593	3484
Італія	8,47	8,68	8,74	8,61	44860	42925	41807	42041
Словаччина	4,80	7,51	9,01	8,61	196	363	363	365
Англія	3,84	4,47	4,34	3,96	4263	5156	4949	4650
Польща	1,08	2,37	3,37	3,94	7182	17092	20578	23430
Україна	0,59	0,65	0,65	0,65	72	121	145	155
Росія	0,00	0,04	0,02	0,06	10	40	50	49

Розраховано за даними джерела: [8], [9].

Проте слід зазначити, що Україна значно відстає від інших країн Європи у загальних тенденціях розвитку сільського господарства. Так, порівнюючи основні показники розвитку сільського господарства України і Польщі, можемо узагальнити, що за наявності в Україні площі сільськогосподарських угідь 41557,6 тис. га тут виробляється 233696,3 млн грн валової продукції сільського господарства (2011 р.), тоді як у Польщі при площі сільськогосподарських угідь 18870 тис. га виробляється 213764,5 млн грн, тобто практично однаково. А це говорить про низьку ефективність виробництва в Україні, оскільки обсяг виробництва валової продукції на 100 га тут становить 562,3 тис. грн, а в Польщі – 1132,8 тис. грн [10].

Аналізуючи загалом досвід Польщі у розвитку екологічного землеробства, можна зробити висновок, що на державному рівні здійснюється багато заходів щодо стимулювання фермерів до розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. Серед них основними є:

1) розробка і реалізація Програми «Еко-Polska», яка передбачає систему заходів і реалізується спільно міністерствами охорони навколишнього середовища, охорони здоров'я, сільського господарства та розвитку сільських районів, а також міністерством спорту і туризму [11];

2) розробка Плану дій щодо ведення екологічного сільськогосподарського виробництва [12];

3) прийняття Закону про екологічне сільське господарство, де прописано всі ор-

ганізаційні та методичні положення щодо ведення органічного землеробства [13].

Оцінюючи тенденції розвитку органічного землеробства в Україні слід зазначити, що існують проблеми не лише стосовно цього аспекту, але й щодо розвитку сільського господарства загалом.

Проте вивчення сучасної ситуації щодо можливостей розвитку екологічного землеробства в Україні дало можливість на основі SWOT-аналізу визначити сильні й слабкі сторони, а також можливості й загрози (рис.).

З даних рисунка видно, що в Україні є певні передумови, тобто сильні сторони щодо розвитку екологічного землеробства, проте існує дуже багато слабких сторін і загроз, що гальмують досліджуваний процес.

Аналізуючи сильні й слабкі сторони у процесі становлення органічного землеробства в Україні, важливо зазначити наявність основного фактора – забезпеченість екологічно придатними землями. Так, за розрахунками В.І. Кисіля [4], який виділив три агрозони за критерієм придатності території України для вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції, майже третина території держави є придатною для розвитку цього напрямку агробізнесу.

Проведення SWOT-аналізу має важливе не лише аналітичне значення, а й превентивне, оскільки виявлення можливостей і загроз щодо розвитку органічного землеробства повинне забезпечити подальше перетворення можливостей на сильні сторони й не допустити реалізації загроз шляхом вжиття відповідних заходів щодо їх попередження.

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
Значна площа необроблюваних сільськогосподарських угідь; низький рівень орендної плати; сприятливі природно-кліматичні умови для ведення органічного землеробства; задовільний стан екології навколишнього середовища для ведення органічного землеробства; наявність значної кількості незайнятих сільських жителів, що є передумовою формування дешевої робочої сили; обізнаність сільських жителів у питаннях ведення землеробства, що є передумовою забезпечення якості робочої сили; наявний досвід ведення органічного землеробства (вітчизняний і зарубіжний); наявний попит на екологічну продукцію	Незадовільний фінансовий стан сільськогосподарських підприємств як потенційних суб'єктів розвитку органічного землеробства; слабкий розвиток кооперації на селі як потенційного осередку розвитку органічного землеробства; низький рівень працевіддачі сільських жителів; низький рівень розвитку мотиваційних чинників; низька інвестиційна привабливість сільських регіонів і галузі; низький рівень кредитного рейтингу сільськогосподарського сектора; нерозвиненість системи бізнес-планування у сільському господарстві; наявність фінансово сильних близьких зарубіжних суб'єктів господарювання, що знижує конкурентоспроможність вітчизняної продукції; нерозвиненість систем менеджменту і маркетингу в агроформуваннях; низький рівень державної підтримки розвитку сільського господарства; слабка розвиненість виробничої та соціальної інфраструктури сіл
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
Диверсифікація виробництва у сільському господарстві; державна підтримка розвитку органічного землеробства (дотації); зниження податкового тиску на виробників екологічно чистої продукції; зміна в споживчих очікуваннях шляхом надання переваги українських споживачів вітчизняним продуктам харчування; зростання інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки; вихід на нові закордонні аграрні ринки; впровадження нових виробничих технологій та методів управління; розвиток туризму в регіоні, що збільшить попит на продукцію; розвиток кооперації господарств населення на селі	Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, швидке зростання виробництв із низькими витратами (неорганічне землеробство); недостатня поінформованість населення щодо екологічної продукції, що загрожує її недооцінкою та низьким попитом на таку продукцію; розбіжність пріоритетів розвитку органічного землеробства в органах державної влади, підприємств і населення, що не може забезпечити досягнення спільної кінцевої мети; наявність сильної конкуренції з боку західних країн – сусідів; неспроможність сільськогосподарських підприємств здійснити капіталовкладення з метою ведення органічного землеробства

Матриця SWOT-аналізу процесу розвитку органічного землеробства в Україні

У матриці SWOT наведено окремі сильні та слабкі сторони, можливості й загрози, які пов'язані не лише з екологічними аспектами, але і з важливими для сучасного села – економічними та соціальними.

Насправді, хоча більшість науковців розглядають органічне землеробство як засіб розв'язання екологічних проблем, вважаємо, що воно є важливим способом розв'язання соціоекономічних та екологічних проблем України й її регіонів.

Основними екологічними ефектами від ведення органічного сільськогосподарського виробництва є:

захист і забезпечення відтворення ґрунтів;

збереження екології навколишнього середовища через відсутність шкідливих викидів та випаровувань;

відтворення біорізноманіття за рахунок оптимізації галузевої структури виробництва;

виробництво високоякісних, екологічно чистих продуктів харчування;

гармонізація виробничих процесів між рослинництвом і тваринництвом.

Важливими соціоекономічними ефектами є:

збільшення обсягів виробництва валової сільськогосподарської продукції, що зумовлює зростання кількості робочих місць, попиту на матеріально-технічні засоби, опосередкований розвиток сільських територій;

поява у споживача вибору між звичайною та екологічно чистою продукцією сільськогосподарського виробництва;

поліпшення якості продуктів харчування й екології навколишнього середовища спри-

ятимуть збереженню життя і здоров'я населення;

додатковий розвиток переробної сфери щодо виробленої органічної продукції;

розширення обсягів розвитку сільського зеленого туризму на екологічно чистих територіях;

підвищення рейтингу України серед європейських країн, що сприятиме інвестиційному зростанню.

Підкреслюючи тісноту двосторонніх взаємозв'язків між економічними та соціальними аспектами суспільного виробництва, Р. Тринько обґрунтував модель соціоекономічної модернізації економіки України, в якій виділив соціальні, економічні, інноваційні й екологічні вектори реалізації [7, с. 44–45].

Учені В. Геєць, В. Юрчишин, О. Бородіна, І. Прокопа під соціоекономічною модернізацією економіки розуміють «таке осучаснення суспільно-виробничої системи, яке, поряд з оновленням матеріально-речових елементів і розподільчих відносин, супроводжується реалізацією та нарощуванням творчого потенціалу кожної людини, формує її особистість, завдяки чому збільшується результативність функціонування економіки» [14, с. 4–14]. Тобто, вчені наголошують на важливих соціоекономічних ефектах від модернізації економіки, які полягають не лише у поліпшенні якості життя і праці селян, але й на можливості нарощування та реалізації внутрішніх творчих потенціалів людини як особистості.

Розглядаючи позитивні результати від розвитку органічного землеробства в Україні, очевидно, що очікуються значні екологічні й соціоекономічні ефекти. І в цьому випадку важливо оцінити саме соціоекономічний ефект, тобто встановити взаємозв'язок між запровадженими організаційно-економічними змінами та одержаними від них соціально-економічними результатами. Тому що в сучасній економіці одним із найважливіших є соціальний аспект, тобто добробут, життя, праця і здоров'я населення, а потім екологічний та економічний аспекти, які формують перший.

Водночас враховуючи потенційні можливості щодо одержання позитивних екологічного й соціоекономічного ефектів слід брати

до уваги, що при переході на органічні сільськогосподарські технології знижується врожайність, що ускладнює ведення ефективного сільськогосподарського виробництва [3]. Тому ми погоджуємося з думкою І. Шуvara, що «головним фактором сприяння масовій конверсії господарств, особливо малих і середніх, повинно стати запровадження державної підтримки у вигляді бюджетних субсидій, прийняття програми їх надання сільськогосподарським товаровиробникам для здійснення конвертації та сертифікації, а також державної агроекологічної програми» [6].

За таких умов необхідною є тісна співпраця між підприємницьким сектором, державними органами влади і населенням.

Висновки. Враховуючи важливість розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі, очевидно, що для одержання очікуваних екологічних та соціоекономічних ефектів необхідним є системний підхід у розробці та реалізації комплексу заходів, що стимулюватимуть, сприятимуть і регулюватимуть розвиток екологічного землеробства в Україні. Нині важливими кроками в процесі розвитку органічного аграрного виробництва є:

розробка загального плану дій щодо розвитку екологічного землеробства в Україні на період 2014–2020 років;

обґрунтування конкретизованішої стратегії розвитку екологічного землеробства України на період 2014 – 2020 років;

удосконалення й розробка нормативно-правової бази регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва;

обґрунтування регіональних стратегій розвитку екологічного землеробства і тваринництва на період 2014 – 2020 років у межах загальнонаціональної стратегії;

запровадження цілісного механізму регулювання, контролю якості та сертифікації продукції органічного виробництва.

Отже, розвиток органічного землеробства в Україні має важливі екологічні й соціоекономічні ефекти і є тим потенціалом, який здатний відродити сільське господарство країни, сприяти модернізації її економіки та поліпшенню якості життя сільського населення.

Список використаних джерел

1. *Артіш В.І.* Система вимог до технологій вирощування органічної продукції / В.І. Іртіш // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 37–41.
2. *Дудар О.Т.* Формування системи органічного агровиробництва / О.Т. Дудар // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 31–38.
3. *Зайчук Т.О.* Критичний огляд світового досвіду макромаркетингу екологічно чистих продуктів харчування / Т.О. Зайчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vchnu_ekon/2010_6_4/014-018.pdf.
4. *Кисіль В.І.* Біологічне землеробство в Україні: проблеми і перспективи / В.І. Кисіль. – Х.: Вид-во «Штрих», 2000. – 162 с.
5. *Сокол Л.М.* Екологічне (органічне) землеробство – складова сталого сільського господарства / Л.М. Сокол, Т.Р. Стефановська // Екологічна безпека. – 2008. – № 3. – С. 102–109.
6. *Шувар І.* Біологізація землеробства – стратегічний напрям формування ринку екологічно чистої продукції / Міжнар. інтернет-конф. / І. Шувар [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.viem.edu.ua>.
7. *Тринько Р.І.* Соціоекономічна парадигма модернізації економіки: моногр. / Р.І. Тринько. – Л.: Ліга-Прес, 2013. – 56 с.
8. Dynamic data table with key data from the FiBL-IFOAM survey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.organic-world.net/statistics-data-tables-dynamic>.
9. *Willer H., M. Youssefi.* The World of Organic Agriculture. Statistic & Emerging Trends 2009. International federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM), Bonn, Germany & Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, Switzerland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : orgprints.org/10506/3/willer-youssefi-2009-world-of-organic.pdf.
10. Rolnictwo ekologiczne w Polsce. Raport 2009-2011 IJAR [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ijar-s.gov.pl>.
11. Rolnictwo ekologiczne w Polsce [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne/Rolnictwo-ekologiczne-w-Polsce>.
12. Plan Działań dla Żywności Ekologicznej i Rolnictwa w Polsce na lata 2007- 2013. Biuletyn informacyjny Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi nr 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minrol.gov.pl/pol/content/download/30546/169755/file/Plan%20działań%20dla%20żywności%20i%20rolnictwa%20ekologicznego%20w%20Polsce%20na%20lata%202011-2014.pdf>.
13. Ustawa z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym [Електронний ресурс]. – Режим доступу : orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/ustawy/1924_u.htm.
14. *Геєць В.* Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення) / В. Геєць, В. Юрчишин, О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2011. – № 12. – С. 4–14.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2013 р.

*

УДК 338.31:633.5.9:633.521

О.А. ПРИМАКОВ, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
І.О. МАРИНЧЕНКО, завідувач відділу наукових досліджень з питань інтелектуальної власності та маркетингу інновацій
М.П. КОЗОРИЗЕНКО, молодший науковий співробітник
*Дослідна станція луб'яних культур Інституту сільського господарства
Північного Сходу НААН*

Шляхи розвитку льонарства в Україні

Постановка проблеми. Льон-довгунець – прядивна культура. Вона дає два цінних продукти: волокно і насіння. Галузь льонар-

ства здавна була традиційною для українського села [4]. На жаль, відсутність останніми десятиріччями стратегії розвитку льонарства призвела до глибокої кризи в галузі. Її розвиток вимагає реалізації заходів щодо відновлення фінансово-господарських зв'язків між різними ланками аграрного та про-

© О.А. Примаков, І.О. Маринченко,
М.П. Козорізенко, 2013